

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 510-1

İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından
Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları

Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK

ISBN: 978-625-7581-02-8

3. Baskı, Haziran 2021, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
İLK SAY Kurulu'nun 29.09.2009 tarih ve 36/4 sayılı
kararıyla uygun görülmüş ve Türkiye Diyanet Vakfı
Mütevelli Heyeti'nin 13.10.2009 tarih ve 1311/9
sayılı kararıyla basılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mh. 1256 Cd. No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR IX

TAKDİM XI

GİRİŞ 1

Mukaddime: Mâ cerâ bihi'l-kalem 3

Medhal: Sünnet ve Fıkıh 7

I. Kur'an'ın Anlamının Sınırlarını Belirleyen Unsurlar:

Dil-Sünnet-Külliyat 7

II. Sünnetten İslâmî İlimlere (Fıkıh-Kelâm-Tasavvuf) 8

III. Sünnetin Kurumsal Temsili: Fıkıh ve Mezhep 12

IV. Sünnet-Vahiy İlişkisi 15

V. Hanefî Haber Teorisi 16

BİRİNCİ BÖLÜM

**TARİHSEL VE TEORİK ARKA PLAN (TARTIŞMALAR VE
TEMSİLCİLER)** 25

A. Hicrî İlk Asırlar 27

B. Mezheplerin Teşekkülü Sonrası 43

1. İbn Kuteybe (ö. 276/889) 43

2. Kâdî İyâz (ö. 544/1149) 46

3. İzzeddin b. Abdüsselâm (ö. 660/1262) 50

4. Şehâbeddin Karâfi (ö. 684/1285) 51

5. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) 59

6. Cemâlüddîn el-İsnevî (ö. 772/1370) 63

7. Ebû İshâk eş-Şâtıbî (ö. 790/1388) 64

8. Diğer Bazı İslâm Bilginleri 67

C. Son Devir İslâm Düşüncesinde Konuya Yaklaşımlar 69

1. Hint-Pakistan Bölgesinde Konuyla İlgili Tartışmalar 70

1.1. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762) 71

1.2. Hint Bölgesindeki Bazı Araştırmacılar 75

2. Mısır Bölgesinde Konuyla İlgili Tartışmalar 85

3. Türk Dünyası ve Anadolu'da Konuyla İlgili Yaklaşımlar	98
4. Kuzey Afrika'dan Bazı Araştırmacıların Fikirleri.....	104
5. Bazı Batılı Araştırmalarda Konuya Yaklaşımlar.....	113

İKİNCİ BÖLÜM

HUKUKİ TASARRUFLARININ KAYNAĞI OLARAK

HZ. PEYGAMBER'İN İCTİHADİ	119
I. İctihad.....	123
II. Teorik Açıdan Hz. Peygamber'in İctihadı.....	130
A. Hz. Peygamber'in İctihadının Teorik Boyutu.....	130
B. Teorik Tartışmalarda Usulcüler Tarafından Kullanılan Argümanlar	146
III. Dinî-Hukukî Meşruiyeti Açısından Hz. Peygamber'in İctihadı.....	156
A. Naklî Deliller	156
B. Hz. Peygamber'in İctihadının Dinî/Hukukî Meşruiyetiyle İlgili Tartışmalar	181
IV. Hz. Peygamber'in İctihadının Konusu/Alanı.....	213

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞLAYICILIK BAKIMINDAN

HZ. PEYGAMBER'İN TASARRUFLARI	225
I. TEBLİĞ	228
Hz. Peygamber'in Tebliğe Dayalı (Teşri' Nitelikli) Tasarrufları	228
A. Nübüvvet ve İsmet (İlâhî Koruma).....	228
B. Dinin Ana Konuları ve Değişim.....	231
C. Hz. Peygamber Döneminde Hukukun Kaynakları	233
1. Kur'an-ı Kerim.....	234
2. Hz. Peygamber'in Tebliğ Vasfı ve Hukukî Konumu (Sünnet).....	236
a) Hz. Peygamber'in Bağlayıcı Tasarruflarının (Sünnet) Kaynak Değeri ve Vahiyle Münasebeti.....	238
b) Hz. Peygamber'in Hukukî Tasarruflarının Değişimle Münasebeti.....	242
c) Hz. Peygamber'in Fiilleri (Ef'âlü'r-Resul) ve Hukukî Değeri.....	246
d) Hz. Peygamber'e Özgü Hükümler (Hasâis) ve Hukukî Değeri... ..	253

3. İctihad.....	255
D. Modern Hukuktaki Kaynak Mefhumu ve Kanun Yorumu Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Teşrî' Tasarrufu	260
E. Değerlendirme	267
II. FETVA TASARRUFU.....	271
Hz. Peygamber'in Fetva Tasarrufu.....	271
A. Fetva Tasarrufunun Mahiyeti, Kaynakları ve Bağlayıcılığı.....	275
B. Fetva-Kazâ İlişki.....	282
C. Hz. Peygamber'in Fetvayla İlgili Görevlendirmeleri.....	285
III. KAZÂ TASARRUFU.....	288
Hz. Peygamber'in Kazâî Tasarrufları.....	288
A. İslâm Öncesi Arap Yarımadası ve Medine Dönemi Uygulamaları.....	289
B. Hz. Peygamber'in Kazâ Tasarrufuyla İlgili Örnekler	296
C. Hz. Peygamber'in Yargıyla İlgili Görevlendirmeleri.....	311
D. Kazâ-İftâ İlişkisi ve Hz. Peygamber'in Kazâ Tasarrufu.....	313
E. Yargı Erki ve Hz. Peygamber'in Kazâî Tasarrufları.....	315
F. Hz. Peygamber'in Kazâî Tasarruflarının Hukukî Değeriyle İlgili Tartışmalar.....	319
G. Değerlendirme.....	330
IV. İMAMET TASARRUFU.....	332
Hz. Peygamber'in Devlet Başkanı Olarak Tasarrufları.....	332
A. Teorik Tartışma.....	332
B. Uygulamalar	343
1. İbadetler Alanına Dair Bazı İdârî Tasarrufları.....	343
2. Hukukî Alana Dâir Bazı Tasarrufları.....	354
a) Anayasa ve İdare Hukukuyla İlgili Tasarrufları.....	354
b) Ceza Hukuku Alanındaki Tasarrufları	361
c) Savaş Hukukuyla İlgili Tasarrufları.....	370
d) Medenî Hukuk ve Ticaret Hukuku Alanlarındaki Tasarrufları..	381
e) Arazi Hukukuyla İlgili Tasarrufları.....	392
C. Çağdaş Dönemde Konuyla İlgili Bazı Yaklaşımlar	409
1. Bazı Oryantalist Görüşler ve Tenkidi.....	409
2. Bazı İç Tartışmalar	418
SONUÇ.....	431
EKLER.....	439
KAYNAKÇA.....	455

TAKDİM

Allah'a hamd, sevgili Resulüne, O'nun Âl-i beytine salâtü selâm olsun...

Sünnet, ilâhî kelâmın/vahyin, beşer formuna bürünmüş örneğidir. Hz. Âişe (r.a.) validemizin ifadesiyle sünnet, Resûlullah'ın yaşadığı Kur'an'dır. (İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 188) Bu sebeple de O, kemâlâtı şahsında cemetmesi sebebiyle (Kalem, 68/4) yegâne modeldir. (Ahzâb, 33/21) O halde kendisine ittiba için, O'nu tanımak ve anlamak bir Müslümanın ilk önceliğidir.

Allah (c.c.), insanlığa bir lütuf ve ihsan olmak üzere Kitabını korumayı üzerine almış (Hicr, 15/9; Fussilet, 41/42), Müslüman âlimler de hiçbir ümmete nasip olmayacak bir hassasiyetle Peygamberlerinin sözlerini, yaşantısını/sünnetini tespit edip nesilden nesile aktararak kalıcılığını sağlamışlardır. Bu sebeple bütün insanlığın ihtiyaç duyduğu bu iki ışık, kaynağı hiç kesilmemek üzere kıyamete kadar yanacak şekilde sabitlenmiştir. Ne var ki Kur'an ve sünnetin insanlığın yolunu aydınlatabilmesi ve sonuçta hayat açısından değeri, onun sağlıklı şekilde anlaşılmasına ve bu doğrultuda yaşanmasına bağlı bir husustur. Bunun için Müslüman âlimler bir yandan Kur'an'ı lafız olarak muhafaza edip sünneti tedvin ederken aynı zamanda bu iki kaynağı anlama yönünde bir metodoloji de geliştirmişlerdir. Esasen bu da zarûridir. Nitekim bu ihtiyacın daha Hz. Peygamber döneminde ortaya çıktığı görülmektedir. (msl. bk. Buhârî, "Savm", 51, 55, "Nikâh", 89, "Edeb", 84; Müslim, "Sıyâm", 182, 192)

Maksadı/fıkhı anlaşılabilen bir hadisin sadece rivayet edilen bin hadisten daha hayırlı olacağı şeklinde Hz. Peygamber'e atfedilen ifade (Hatîb, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, Riyad 1417, I, 428; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Beyrut 1403, II, 274); Hanefî mezhebi imamlarından Şeybânî'nin (ö. 189/805) re'yin (metodik bilgiye dayalı anlama çabası) uygulanmadığı hadisle amelin sağlıklı bir yol olmadığı gibi hadise dayanmayan re'yle amelin de isabetli bir tarz sayılamayacağı (Serahsî, *el-Usul*, Beyrut 1414/1993, II, 113) şeklindeki sözü; yine Hattâbî'nin

(ö. 388/998) rivayet/hadis uleması (*ashâb-ı hadis ve eser*) ile dirayet/re'y (*ehl-i fikh ve nazar*) ehlinin birbirlerine ayrılmaz biçimde muhtaç olduklarını belirttikten sonra İslâmî ilimleri bir binaya, hadis ve sünneti bu binanın temeline, fikhî da bu temel üstünde yükselen gövdeye benzetmesi ve temele dayanmayan binanın çökmeye, üzerinde bina olmayan temelin de harabeye dönmeye mahkûm olacağı (*Me'âlimüs-sünen*, Kahire 1351-53/1932-34, I, 3) biçimindeki tespitleri sünnet-re'y ilişkisinin zaruretini ortaya koymaktadır.

Bu ve benzeri ifadelerin isabetle ortaya koyduğu üzere sünnetin ihyâsı için yine kaynağını nastan alan metodik bilgiyi ona uygulama zarureti vardır. Aksi halde sırf rivayetlerden yola çıkarak oluşturulacak din algısı uçlara savrulmanın zeminini teşkil edecektir. Bu durumda ya tahammül sınırını aşan, eziyet halini alan bir hayat tarzının ya da birtakım değerleri ihmal eden (ifrat-tefrit) bir zihniyetin doğması mukadder hale gelecektir. Tarihi tecrübe bunu ortaya koyduğu gibi çağımızda da benzer anlayışları erbabı yakından müşahede etmektedir. Her şeyi *şirk* ve *bid'at* kavramlarıyla ölçen ve İslâm'ın temel değerleri etrafında oluşan kültürel mirası mahkûm ederek dinin hayat bulduğu damarları kesen günümüzün *selefi akımını* birinciye, bazı tarihi şahsiyetleri ait oldukları zihniyet dünyasından koparıp farklı bir mistik yaklaşım geliştirerek dini, bir takım kültürel formlardan ibaret sayan *modern bâtinîliği* ikinciye örnek olarak zikredebiliriz.

Bu iki uç zihniyet dışında Müslüman entelektüeller arasında da sünneti anlama sorunundan kaynaklanan ciddi problemlerin hayatımızı işgal ettiğini belirtmeliyiz. Buna bir tek hadisten hareketle oluşturulan *rü'yet-i hilâl* çıkmazını örnek olarak zikretmemiz mümkündür. İlgili rivayetin diğer hadislerle bağlantısının kurulamaması, Kur'an-sünnet bütünlüğünün ihmal edilmesi, teknolojiyi ilgilendiren bir konuda Hz. Peygamber dönemiyle günümüz şartlarındaki farklılığın göz ardı edilmesi, *makâsîd-vesâil* ayrımındaki zaaf ve *makâsîdüş-şerî'a'nın* ihmali gibi eksiklikler gereksiz yere birçok soruna zemin hazırlamaktadır. Keza bir hadisten yola çıkarak fitır sadakasının, *aynî* olarak verilmesinin *teabbüdi* bir emir olduğu düşüncesine tutunup, gelişmiş ülkelerde bile olsa buğday, arpa, kuru üzüm gibi yiyeceklerden verilmesinin zorunlu olduğunu savunan Hanefiler

dışındaki üç mezhebin görüşüne sıkı sıkıya bağlananların durumunu izaha bile gerek yoktur. Daha da kötüsü nasları anlama ve özellikle sünneti yorumlama konusundaki metodjik bilgi eksikliği modern dünyada birtakım kavramlarla İslâm'ın linç edilmesine yol açmakta, bu da yüce dinin insanlığa sunduğu kurtuluş reçetesini perdelemektedir. Bağlamından koparılan âyetler ve hadislere bütüncül yaklaşım ihmal edilerek mutlak anlamda mürtedin öldürülmesi gerektiği savunularak fukahânın, din değiştirmenin idam sebebi olmadığı, böyle bir hükmün muharip olma şartına bağlı bulunduğu yönündeki isabetli tercihinin (Pezdevî, *Kenzü'l-vusul*, Beyrut 1417/1997, IV, 419) göz ardı edilmiş olması son kısmın önemli bir örneğidir.

Nasları anlama konusunda geliştirilen metodoloji hususunda en büyük emeğe fukahânın sahip olduğunu kabul etmek gerekir. Hadis ulemasından A'meş'in (ö. 148/765): "Bizler eczacı, fakihler tabiptir." [Zeyla'î, *Nasbu'r-râye* (nşr. Muhammed Yûsuf el-Bennûri), Kahire 1357, I, 19] ifadesi bu gerçeği dile getirir. Muhaddislerin, hadislerin tespitinde gösterdiği gayret, fedakârlık ve hassasiyet ne kadar değerli ise fukahânın Kur'an ve sünneti anlama çabası etrafındaki mesaisi de onun ihyâsı yolunda o kadar kıymetlidir. Esasen bu çabalardan birisinin diğerine göre daha az değere sahip olduğunu söylemek de mümkün değildir. Bu gayretler birbirinin varlık sebebi olacak kadar yekdiğerine muhtaçtır. Tabiri caizse hadisçiler cevheri bulup çıkarmış, fakihler ise geliştirdikleri metotlarla onu mamül hale getirmişlerdir. Her iki kesimin de Hz. Peygamber'in mirasını ihyâ yolunda, O'nun varisleri payesine (Buhârî, "İlim", 10; Ebû Dâvûd, "İlim", 1; İbn Mâce, "Mukaddime", 17...) nail olduklarını belirtmek bir kadirşinaslık gereğidir. Burada şuna da işaret etmek gerekir ki ulema arasında bu derece keskin bir ayırım elbette isabetli değildir. Bu sadece yoğunlaştıkları uğraş alanı itibariyle yapılmış genel bir sınıflamadır.

Sünneti anlama çabalarının en semereli sonuçlarından birisi Hz. Peygamber'in tasarruflarının kategorize edilerek değerlendirilmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu konu oldukça nazik, hassas ve bir o kadar da girift, çetrefil yapıya sahiptir. Fukahânın görüş ayrılıklarının en önemli sebeplerinden biridir ve oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Sahâbenin Resûl-i Ekrem'e sorduğu sorular, mezkûr problemin ilk

dönemlerden itibaren var olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in bazı uygulama teşebbüsleriyle ilgili "Yâ Resûlallah! Bu vahiy eseri mi yoksa sizin şahsi tercihiniz mi?" ya da talep ettiği özel konularda "Yâ Resûlallah! Bu emir mi yoksa rica mı?" türü sorular onun söz ve fiillerinden hangilerinin bağlayıcı olduğu ya da olmadığı noktasında bir arayışı gösterir. Daha sonraki devirlerde özellikle müctehid imamlarla birlikte konunun teorik temelleri atılmış ve farklı boyutlarıyla gelişerek bugüne kadar ulaşmıştır. Ancak belli kategorik ayrımlar ve örnekler dışında Dr. Murat ŞİMŞEK'in "İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in Tasarrufları" konulu doktora tezine gelinceye kadar problem bu kadar detaylı ele alınmamıştır. Dr. Şimşek bu çalışmasında başlangıcından günümüze kadar konunun tarihi seyirine yer vermiş, ilgili kavramların analizini yapmış, Hz. Peygamber'in icthadı meselesini tartışmış, peşinden de bağlayıcılık bakımından Hz. Peygamber'in tasarruflarını bütün yönleriyle ele almıştır.

Dr. Şimşek bu incelemesinde hadis alanındaki birikimiyle İslâm hukuku alanında kazandığı melekenin semeresini vermiş, bibliyografya zenginliğinden de anlaşılacağı üzere yerli ve yabancı birçok kaynak ve güncel araştırmaya müracaat etmiş, buradaki bilgileri de nakletmek yerine objektif ve bilimsel kriterlere uygun şekilde değerlendiren tahlil etmiş böylece liyakatini ortaya koymuştur. Danışmanı olarak bizim bu çalışmaya katkımız arife işaret kabilinden olmuştur. Dr. Şimşek'i ülkemizde yapılan İslâm hukuku alanındaki çalışmalara yapmış olduğu bu değerli katkı sebebiyle tebrik ediyor, TDV 2009 Yılı Kutlu Doğum Haftası İslâm Araştırmaları Yarışmasında aldığı ödülle taçlanan emeğinin ahiret yurdunda da sadaka-i cariye olarak karşılık bulmasını diliyor, çalışmanın okuyucular için hayırlara vesile olmasını Yüce Mevlâ'dan niyaz ediyorum.

Prof. Dr. Saffet KÖSE
Konya 2010